

Tolerant maar terughoudend. Nederlandse militairen over homoseksuele collega's

H.J. Zondag, E. Ketting en K. Soesbeek

1. Inleiding

In vergelijking met veel landen is Nederland tolerant ten opzichte van homoseksuelen (Second ILGA Pink Book 1988; Halman 1991). In het dagelijks leven echter worden homoseksuelen regelmatig geconfronteerd met negatieve houdingen en gedragingen (Aandewiel *et al.* 1985; Van Odijk 1988/89; Tieleman *et al.* 1990). De Nederlandse overheid erkent dit en voert daarom sinds 1986 een actief emancipatiebeleid. Elk ministerie is verantwoordelijk voor het vormgeven van een dergelijk beleid.

Het ministerie van Defensie heeft als eerste departement onder *eigen* personeel een onderzoek laten uitvoeren met als doelstelling inzicht te krijgen in de positie van homoseksuele militairen, toegespitst op de discriminatie waarmee zij te maken krijgen en de mate waarin discriminatie hun functioneren binnen de krijgsmacht belemmert. Mede gezien de doelstelling is sprake van een uniek onderzoek. In veel landen zijn homoseksuelen van het militaire bedrijf uitgesloten, laat staan dat problemen die zij in de krijgsmacht ondervinden onderwerp van onderzoek zijn. De commotie die recentelijk in de Verenigde Staten is ontstaan is illustratief. Deze opschudding heeft met name betrekking op problemen die homoseksuelen zouden kunnen veroorzaken.

Het onderhavige onderzoek is, in opdracht van het ministerie van Defensie, in 1991 en 1992 uitgevoerd in een samenwerkingsverband tussen het Nederlands Instituut voor Sociaal Sexuologisch Onderzoek (NISSO) en de Interfacultaire Werkgroep Homostudies (IWH) van de Utrechtse universiteit. Het onderzoek bestond onder meer uit een kwantitatief survey onder mannelijke militairen.¹ Van gegevens van dit survey wordt hier verslag gedaan.

De krijgsmacht is een relevant instituut voor onderzoek naar de houding en gedrag tegenover homoseksuelen. Men kan veronderstellen dat de krijgsmacht een van de instituties is die een indicatie kunnen geven voor de maximaal negatieve houding ten opzichte van homoseksuelen in de samenleving. De krijgsmacht zou predisponeren tot negatieve houdingen en gedragingen tegenover homoseksuelen (Bullinga 1984). Immers, de krijgsmacht is een organisatie die naar personele be-

zetting bijna uitsluitend bestaat uit mannen en waarin mannelijk en macho gedrag hoog worden gewaardeerd (Angenent 1990). Negatieve houdingen en gedragingen ten opzichte van homoseksuelen hangen nauw samen met dergelijke opvattingen over mannelijkheid (Vennix 1989).

2. Voorafgaand onderzoek

Ondanks een toename aan onderzoek met betrekking tot homoseksualiteit gaat slechts een beperkt aantal onderzoeken over homoseksualiteit en/in het militaire leven. Het betreft voornamelijk Amerikaans onderzoek, uitgevoerd onder de conditie van juridische uitsluiting van homoseksuelen. Het merendeel heeft betrekking op (krijgstuchtelijke) bestraffing van seksuele handelingen die mannen met elkaar verrichten (Chauney jr. 1984, 1989; Hekma 1989, 1991; Gilbert 1976). Bérubé (1990) daarentegen belicht de wordingsgeschiedenis van de houding tegenover homoseksuelen in de strijdkrachten in de VS. Hij betoogt dat stafbureaucraten en niet-militairen de grootste invloed hebben gehad op het tot stand komen van beleidslijnen gebaseerd op vooroordelen.

De vermeende onverenigbaarheid van homoseksualiteit met het vervullen van militaire functies is in veel onderzoek een regelmatig terugkerend thema. Uit het onderzoek van Williams en Weinberg (1971) blijkt het bekend worden van homoseksualiteit altijd gepaard te gaan met oneervol ontslag. Davies (1982) wijst op de functie van taboes rondom onder meer homoseksualiteit. Aan de hand van de regels aangaande homoseksualiteit worden ethische, religieuze en institutionele normen gesteld en gehandhaafd. Harris (1991) onderzocht de officiële regelgeving rondom homoseksualiteit en krijgsmacht. Van de 110 benaderde landen reageerden er 57 (52%). In 8 landen, waaronder Nederland en België, worden homoseksuelen expliciet niet uitgesloten van het militaire bedrijf. In 21 landen, onder andere Groot-Brittannië, worden homoseksuelen ongeschikt verklaard en 28 landen kennen geen specifieke regels. Zoals bekend was de regelgeving in de Verenigde Staten begin 1993 onderwerp van heftige politieke discussie. Eind 1993 is de juridische uitsluiting van homoseksuelen binnen de Amerikaanse strijdkrachten opgeheven. Het beleid is sindsdien dat het onderwerp wordt doodgezwegen ('Don't ask, don't tell').

Eén onderzoek heeft betrekking op de vraag in hoeverre het functioneren van homoseksuelen binnen de krijgsmacht wordt belemmerd. Dit is uitgevoerd binnen de Nederlandse krijgsmacht (Benistant en Thuysman 1990). Hoewel kleinschalig en inventariserend van karakter heeft dit onderzoek aanzienlijk bijgedragen aan de aandacht voor de positie van homoseksuelen in de Nederlandse krijgsmacht.

3. Vraagstelling

In deze bijdrage worden de volgende onderzoeksvragen behandeld:

1. In hoeverre bestaat bij mannelijke militairen van de Nederlandse krijgsmacht terughoudendheid ten opzichte van homoseksuele collega's?

De opdracht van het ministerie van Defensie was een onderzoek uit te voeren naar de positie van homoseksuele militairen in de Nederlandse krijgsmacht, toegespitst op de mate van discriminatie waarmee deze militairen te maken krijgen. Het ging om discriminatie als gevolg van homoseksualiteit in de meest ruime zin van het woord. De letterlijke formulering in de onderzoeksopdracht luidde: 'Onder discriminatie wordt zowel een discriminerende houding, een discriminerende bejegening als discriminerende handelingen verstaan' (Ketting en Soesbeek 1993: 18). Daarmee werd het onderzoek midden in het spanningsveld geplaatst van de vele omschrijvingen die van het begrip discriminatie in omloop zijn.

Deze omschrijvingen onderscheiden zich met name in de aard van de gedragingen, houdingen, denkbeelden en gevoelens die als discriminerend worden beschouwd. Naar de uitersten zijn een 'smal' en een 'breed' discriminatiebegrip te onderscheiden.

Een 'smalle' omschrijving van het begrip discriminatie treft men bij voorbeeld aan bij Bovenkerk (1978). Deze omschrijft discriminatie als daadwerkelijke uitsluiting op grond van niet relevante criteria. Bij een smalle omschrijving van discriminatie blijft een scala aan negatieve denkbeelden en gevoelens jegens specifieke groepen buiten beschouwing, omdat deze nog geen feitelijke uitsluiting betreffen. Deze negatieve denkbeelden en gevoelens kunnen echter wel als een conditie voor discriminatie worden aangemerkt. De relevantie van deze negatieve denkbeelden en gevoelens voor discriminatie wordt daarmee gemakkelijk over het hoofd gezien.

Een voorbeeld van een 'brede' omschrijving vindt men bij Essed (1984). Door haar wordt ieder onderscheid in waardering van culturen en leefwerelden als discriminatie aangemerkt. In een brede definitie worden alle preferenties voor bepaalde culturen of leefstijlen als discriminatie aangemerkt, ook preferenties die te maken hebben met persoonlijke smaak en keuze en niets van doen hebben met ongelijke behandeling. Hagendoorn (1986) wijst er op dat er een aanzienlijk verschil is tussen het maken van onderscheid tussen groepen en een ongelijke behandeling van groepen. Het brede discriminatiebegrip omvat teveel handelingen die nauwelijks zijn aan te merken als een ongelijke behandeling van, of een negatieve houding tegenover specifieke groepen. Volgens ons gaat daarmee veel van het kritiserende vermogen van het discriminatiebegrip verloren.

Wat is een adequate term om negatieve gevoelens en denkbeelden aan te duiden die meer zijn dan de uitdrukking van persoonlijke voorkeur maar nog geen discriminatie zijn in de zin van het daadwerkelijk uitsluiten van specifieke groepen? Wij

zullen daarvoor de term 'terughoudendheid' gebruiken. Deze term is ontleend aan Hagendoorn (1986). Wij duiden met de term terughoudendheid gevoelens van afkeer en ongemak aan die optreden bij de omgang met minderheidsgroepen. Terughoudendheid betekent dat men specifieke groepen op afstand wenst te houden, daarmee uitdrukking dat men een negatieve houding tegenover hen heeft, terwijl er geen sprake is van persoonlijke smaak of voorkeur. Daarmee worden deze groepen nog niet uitgesloten. Wel beschouwen wij terughoudendheid als een voorwaarde voor een dergelijke uitsluiting.

2. Hoe verhoudt terughoudendheid ten opzichte van homoseksuelen zich tot terughoudendheid ten opzichte van etnische groeperingen?

Recentelijk wordt terughoudendheid niet alleen in verband gebracht met de houding tegenover één minderheidsgroepering, maar ook met het hiërarchisch onderscheid tussen minderheidsgroeperingen. Tot nu toe beperkte deze hiërarchie zich tot etnische groeperingen, de zogenaamde etnische hiërarchie (Hagendoorn 1986; Hagendoorn en Hraba 1987, 1989). Deze hiërarchie kan worden uitgebreid tot minderheidsgroeperingen in het algemeen. Het antwoord op de gestelde vraag geeft inzicht in het bestaan en de opbouw van een dergelijke hiërarchie in terughoudendheid.

3. Zijn er verschillen tussen de opvattingen over homoseksuelen zoals die leven binnen de krijgsmacht en opvattingen zoals die leven binnen de Nederlandse bevolking in zijn geheel?

Indien in de krijgsmacht een negatievere houding tegenover homoseksuelen wordt aangetroffen dan binnen de Nederlandse bevolking, dan kan dit er op wijzen dat de krijgsmacht predisponeert tot terughoudendheid ten opzichte van homoseksuelen.

4. Welke attitudes liggen ten grondslag aan de terughoudendheid ten opzichte van homoseksuele militairen?

Het ligt voor de hand te veronderstellen dat terughoudendheid ten opzichte van homoseksuele militairen te maken heeft met de attitude tegenover homoseksuelen in het algemeen. De attitude tegenover homoseksuelen in het algemeen wordt uiteengelegd in een stereotyperend (cognitief), een affectief en een conatief aspect. Daarmee zijn de voornaamste aspecten die aan attitude onderscheiden kunnen worden in het onderzoek opgenomen (Fishbein en Ajzen 1975; McGuire 1985).

4. Opzet en uitvoering van het onderzoek

Ter beantwoording van de onderzoeksvragen is een vragenlijst ontwikkeld met gesloten antwoordcategorieën. Om de terughoudendheid ten opzichte van homoseksuele militairen te onderzoeken zijn uitspraken geformuleerd die betrekking hebben op gevoelens bij verschillende vormen van contact met homoseksuele militairen en op de gewenste sociale afstand ten opzichte van homoseksuele militair-

ren. Enkele voorbeelden zijn 'een homoseksuele sergeant of dienstchef zal ik niet spontaan hulp aanbieden' en 'ik zou het vervelend vinden om mijn kamer met een homoseksuele militair te moeten delen'. De antwoordmogelijkheden variëren op een 5-punts Likert-schaal van 'helemaal mee eens' tot 'helemaal oneens'. De meting komt sterk overeen met de sociale distantie-schaal van Bogardus (1925) en de homofobie-schaal van Hudson en Ricketts (1980).

Een aantal vragen dat betrekking heeft op terughoudendheid ten opzichte van homoseksuele militairen is zo geformuleerd dat zij betrekking hebben op militairen van allochtone afkomst. Hierdoor kan de terughoudendheid ten opzichte van homoseksuelen vergeleken worden met de terughoudendheid ten opzichte van etnische groeperingen. Een vraag als 'voor een homoseksuele commandant zal ik mij minder inspannen dan voor een heteroseksuele commandant' werd bewerkt tot 'voor een allochtone commandant zal ik mij minder inspannen dan voor een Nederlandse commandant'. In de inleiding op de vragen over terughoudendheid ten opzichte van allochtone militairen, zijn allochtone militairen omschreven als militairen van Surinaamse, Turkse of Marokkaanse afkomst. Ook op deze vragen varieerden de antwoorden op een 5-punts Likert-schaal van 'helemaal mee eens' tot 'helemaal oneens'.

Om de krijgsmacht te vergelijken met de Nederlandse samenleving zijn vragen gesteld die ook door het Sociaal en Cultureel Planbureau bij landelijk bevolkingsonderzoek zijn gebruikt; bij voorbeeld 'moeten homoseksuele paren dezelfde rechten krijgen als gewone paren bij het verkrijgen van woonruimte'. De antwoordmogelijkheden zijn: 'ja', 'nee' en 'weet niet'. Ter vergelijking is gebruik gemaakt van gegevens van het SCP die zijn verzameld in de zomer van 1991, dezelfde periode waarin het veldwerk voor het krijgsmachtonderzoek is verricht. Het gelijke tijdstip van waarneming komt een vergelijking ten goede. Verschillen in uitkomst kunnen niet worden toegeschreven aan gebeurtenissen die tussen verschillende waarnemingsmomenten hebben plaatsgevonden.

De vergelijking tussen krijgsmacht en Nederlandse bevolking is beperkt tot het toekennen van algemene rechten. Landelijke gegevens over andere aspecten van de houding tegenover homoseksuelen zijn er niet of zijn inmiddels gedateerd.²

Om de attitude tegenover homoseksuelen in het algemeen te onderzoeken, zijn vragen gesteld als: 'als ik over homoseksuele mannen hoor praten moet ik denken aan slappe en verwijfde figuren' (cognitief), 'als ik over homoseksuele mannen hoor praten wordt ik al bijna misselijk' (affectief) en 'als ik over homoseksuele mannen hoor praten, dan zou ik zo iemand wel eens flink willen pesten' (conatief). De antwoordmogelijkheden variëren op een 5-punts Likert-schaal van 'helemaal van toepassing' tot 'helemaal niet van toepassing'.

De enquête is groepsgewijs afgenomen bij organieke militaire eenheden (peloton, schip en dergelijke) in de zomer van 1991. De militaire eenheden zijn a-select ge-

kozen door de afdelingen Sociaal-Wetenschappelijk Onderzoek en Gedragswetenschappen van de drie krijgsmachtleden.

De afnames vonden plaats tijdens werktijd onder supervisie van de onderzoekers. Hierdoor konden de onderzoekers controle uitoefenen op de afnamecondities en werd de onafhankelijke positie van het onderzoeksinstituut onderstreept. Slechts enkele militairen (0,6%) maakten gebruik van de mogelijkheid te weigeren om aan het onderzoek deel te nemen. Van de vragenlijsten bleken er 26 (2%) onbruikbaar, hetzij omdat de respondenten niet tot de onderzoekspopulatie behoorden (burgers), hetzij wegens onvolledige of niet-serieuze invulling. In totaal vulden 1238 mannen een bruikbaar enquêteformulier in.

Bij vergelijking van de steekproef met de populatiegegevens van de mannelijke militairen bleek de steekproef naar krijgsmachtdeel goed overeen te komen met de onderzoekspopulatie. Naar categorieën mannelijke militairen bleken manschappen en dienstplichtige militairen enigszins oververtegenwoordigd en beroepsmilitairen, en (onder)officieren enigszins ondervertegenwoordigd. De afwijkingen zijn echter zo gering dat men kan zeggen dat de steekproef representatief is voor de krijgsmacht.

5. Resultaten

Terughoudendheid ten opzichte van homoseksuele militairen – Op de vragen die betrekking hebben op de terughoudendheid ten opzichte van homoseksuele militairen is factoranalyse uitgevoerd. Hierbij is gebruik gemaakt van een principale componentenanalyse. Dit resulteerde in een één-dimensionele oplossing. Deze items vormen een schaal met een hoge betrouwbaarheid (Cronbachs alpha .91). De resultaten worden besproken aan de hand van tabel 1.

Militairen zijn terughoudend ten opzichte van homoseksuele militairen als zij een kamer of hut met hen moeten delen, als er meerdere homoseksuele militairen in de eenheid zijn en wanneer het gaat om bezoek aan een homoseksuele arts. Dit zijn situaties waarin sterke afhankelijkheids- en nabijheidsrelaties met personen ontstaan.

De terughoudendheid neemt af als de mogelijkheden tot eigen initiatief in het aangaan van contact groter worden. Echter, ook indien het aantal vrijheidsgraden in het aangaan van contacten toeneemt gaat bijna 40% van de militairen eerder naast een heteroseksuele dan naast een homoseksuele militair zitten.

Iets minder wordt de terughoudendheid als het gaat om opinies over de geschiktheid van homoseksuelen om in de krijgsmacht te werken, al dan niet in leidinggevende posities. Weliswaar is de terughoudendheid in deze situaties geringer dan in voorgaande situaties, maar ongeveer eenderde van de militairen is van mening dat homoseksuelen ongeschikt zijn voor de krijgsmacht.

De minste terughoudendheid bestaat bij samenwerking met homoseksuele mi-

Tabel 1: Terughoudendheid ten opzichte van homoseksuele militairen in percentages (N = 1174)

Korte omschrijving	1	2	3
Vervelend vinden om een kamer/hut met een homoseksuele militair te moeten delen	54	20	25
Vervelend vinden meerdere homoseksuele militairen in de eenheid te hebben	49	20	31
Liever bij een heteroseksuele arts dan bij een homoseksuele arts op spreekuur gaan	48	22	30
Zou rustig met een homoseksuele militair gaan stappen*	31	22	47
Niet snel contact zoeken met een homoseksuele militair	44	24	32
Bij delen van een puptent goed laten merken dat ik hem niet moet	43	24	33
Ga eerder naast een heteroseksuele militair dan naast een homoseksuele militair zitten	39	28	33
Homoseksuelen zijn geschikt om belangrijke posities in de krijgsmacht in te nemen*	27	36	36
Homoseksuele militairen zijn niet geschikt om in de krijgsmacht te werken	29	26	45
Zou mij drukken van samenwerking met een homoseksuele militair	25	25	50
Een homoseksuele sergeant of dienstchef geen hulp aanbieden	23	24	53
Roddelen over een homoseksuele commandant	15	22	63
Voor een homoseksuele commandant minder inspanssen dan voor een heteroseksuele commandant	14	21	65

1 = helemaal wel/eigenlijk wel mee eens, 2 = eens noch oneens, 3 – eigenlijk niet mee eens/helemaal oneens

* Positief geformuleerd item

litair en, hulp bieden aan of zich inspanssen voor homoseksueel kader. Ook is men relatief weinig geneigd over hoger homoseksueel kader te roddelen. De terughoudendheid wordt dus kleiner als de relatie betrekking heeft op arbeidsverhoudingen en/of op de militaire hiërarchie, met andere woorden op het moment dat de omgang een min of meer functioneel karakter krijgt.

Worden de respondenten ingedeeld in drie groepen: militairen met een hoge, een gemiddelde en een lage score op de schaal voor terughoudendheid, dan omvatten deze respectievelijk 28%, 36% en 35% van de militairen.³ Op basis van deze gegevens blijkt ongeveer tweederde van de onderzochten zich terughoudend tegenover homoseksuele militairen op te stellen. Bij eenderde van de militairen is deze houding niet tot nauwelijks aanwezig.⁴

Het gegeven dat tweederde van de militairen terughoudend is in de omgang met homoseksuele militairen, en dus van zins is hen op afstand te houden, betekent dat

in de krijgsmacht onder mannen een zware sociale druk op seksuele voorkeur wordt uitgeoefend.

Deze terughoudendheid is overal in de krijgsmacht te vinden. Dit blijkt uit de samenhangen tussen de terughoudendheid ten opzichte van homoseksuele militairen enerzijds, en krijgsmachtdeel, onderscheid tussen manschappen en kaderleden, leeftijd en opleidingsniveau anderzijds. De samenhangen bedragen respectievelijk .13, -.21, -.20 en -.21.⁵ Deze samenhangen zijn irrelevant of zwak. Er is geen bepaalde groep militairen die, of een krijgsmachtdeel dat, met name terughoudend is.

Een vergelijking tussen homoseksuele en allochtone militairen – In tabel 2 wordt terughoudendheid tegenover homoseksuele militairen vergeleken met terughoudendheid ten opzichte van allochtone militairen.

Tabel 2: Terughoudendheid ten opzichte van homoseksuele en allochtone militairen in percentages (N = 1208). Een percentage geeft aan dat men het met een uitspraak helemaal wel/eigenlijk wel mee eens is

Korte omschrijving	Mee eens		
	Hs	All	–
Niet bij een homoseksuele/allochtone arts op spreekuur gaan	48	16	32
Niet snel contact zoeken met een homoseksuele/allochtone militair	44	15	29
Niet snel naast een homoseksuele/allochtone militair gaan zitten	39	21	18
Voor een homoseksuele/allochtone officier minder inspannen	14	8	6

Hs = homoseksuele militairen, All = allochtone militairen

– = verschil tussen homoseksuele en allochtone militairen

Er is minder terughoudendheid ten aanzien van militairen van allochtone afkomst dan tegenover homoseksuele militairen. Dit wijst op het bestaan van een hiërarchie in terughoudendheid. Het onderscheid speelt met name een rol bij lichamelijke en het zoeken van contact. Het onderscheid tussen beide groepen neemt af op het moment dat het om functionele verhoudingen gaat.

De krijgsmacht en de Nederlandse samenleving – Aan de hand van tabel 3 worden de verschillen tussen de krijgsmacht en de Nederlandse bevolking besproken. Voor een optimale vergelijking is de krijgsmacht vergeleken met de mannelijke Nederlandse bevolking.⁶

Aangaande het toekennen van rechten verschilt de krijgsmacht nauwelijks van de Nederlandse samenleving, de verschillen zijn gering. Zowel in het krijgsmacht-onderzoek als in het landelijke onderzoek bestaat er geen enkele relatie tussen de

Tabel 3: Aan homoseksuelen toegekende rechten. Krijgsmacht (N = 1214) en mannelijke Nederlandse bevolking. Percentage dat met uitspraak instemt

	L	K	–
Homoseksuelen moeten zoveel mogelijk worden vrijgelaten	94	88	6
Homoseksuele paren moeten dezelfde rechten hebben als gewone paren bij			
* het verkrijgen van woonruimte	88	83	5
* het van elkaar erven	90	87	3

K = krijgsmacht, L = landelijk

– = verschil tussen krijgsmacht en mannelijke Nederlandse bevolking

rechten die men aan homoseksuelen toekent enerzijds en burgerlijke staat, opleiding of leeftijd van de respondenten anderzijds. De afwezigheid van verschillen tussen de krijgsmacht en de Nederlandse samenleving zijn hierop niet terug te voeren. Wij concluderen daarom dat er geen aanwijzingen zijn dat de krijgsmacht predisposeert tot terughoudendheid ten opzichte van homoseksuelen.

Een vergelijking tussen tolerantie in de zin van het toekennen van rechten en terughoudend op het niveau van sociale omgang laat het volgende zien. Het merendeel van de militairen is tolerant op juridisch niveau, zij zijn er op tegen om homoseksuelen allerlei rechten te onthouden. Tegelijk echter is het merendeel van de militairen terughoudend in contacten met homoseksuele collega's. Tussen het toekennen van de verschillende rechten en terughoudendheid bestaan aanzienlijke samenhangen. (Gemiddelde $r = .47$, range variërend van .51 tot .41). De gegevens leiden tot de conclusie dat men eerder tolerant is op juridisch niveau dan op sociaal niveau.

Achtergronden van terughoudendheid ten opzichte van homoseksuele militairen

– Om de achtergronden van terughoudendheid te onderzoeken is een factoranalyse uitgevoerd op de vragen die betrekking hebben op de attitude ten opzichte van homoseksuelen in het algemeen. Een twee-dimensionele oplossing met varimaxrotatie bleek optimaal. De dimensies zijn: 1. anti-homoseksuele reactie en 2. stereotypering omtrent seksueel en vrouwelijk gedrag. De afgeleide schalen hebben een hoge betrouwbaarheid (Cronbachs alpha respectievelijk .78 en .81). De resultaten worden besproken aan de hand van de tabellen 4 en 5.

Een belangrijk deel van de militairen wordt bij homoseksualiteit in verlegenheid gebracht. Ruim eenderde van de respondenten geeft aan niet te weten hoe zich te gedragen wanneer iemand uit zijn vrienden- en kennissenkring zou vertellen dat hij homoseksueel is, een kwart zegt al bijna misselijk te worden als over homoseksualiteit wordt gesproken en 20% geeft aan bang te zijn dat een eventuele homo-

Tabel 4: Anti-homoseksuele reactie in percentages (N = 1204)

Korte omschrijving	1	2	3
Niet weten hoe mij tegenover een homoseksuele kennis te gedragen	36	20	44
Als ik over homoseksuelen hoor praten, word ik al bijna misselijk	25	20	55
Bang dat een homoseksuele kennis mij seksueel aantrekkelijk gaat vinden	20	18	62
Ben wel eens bang dat een homoseksueel mij seksueel zou proberen te benaderen	14	16	70
Als ik over homoseksuelen hoor praten, voel ik me een beetje verward	10	15	75
Als ik over homoseksuelen hoor praten, krijg ik zin zo iemand eens af te rammelen	9	13	78
Als ik over homoseksuelen hoor praten, zou ik zo iemand wel eens willen pesten	9	13	78

1 = helemaal wel/eigenlijk wel van toepassing, 2 = soms van toepassing, 3 = eigenlijk niet/helemaal niet van toepassing

seksuele kennis hem seksueel aantrekkelijk zou vinden, 14% is bang door een homoseksueel seksueel te worden benaderd. Een deel van hen voelt zelfs verwarde gevoelens (10%) of agressieve neigingen (9%) bij zich opkomen als zij over homoseksuelen horen spreken.

Wordt de krijgsmacht ingedeeld in militairen met een hoge, gemiddelde en een lage score op de schaal voor anti-homoseksuele reactie, dan omvatten deze drie groepen respectievelijk 7%, 23% en 70% van de militairen.⁷ Bij 30% van de militairen is een anti-homoseksueel reactiepatroon min of meer prominent aanwezig, van hen kunnen homoseksuele militairen een vijandige reactie verwachten.

Tabel 5: Stereotypering omtrent seksueel en vrouwelijk gedrag in percentages (N = 1211)

Korte omschrijving	1	2	3
Mannen die verliefd zijn op elkaar	72	17	11
Mannen die met elkaar vrijen	58	25	17
Mannen die andere jongens proberen te versieren	44	30	26
Mannen die zich vrouwelijk gedragen	44	33	23
Slappe en verwijfde figuren	34	35	31

1 = helemaal wel/eigenlijk wel van toepassing, 2 = soms van toepassing, 3 = eigenlijk niet/helemaal niet van toepassing

De beeldvorming van homoseksuelen is 'geseksualiseerd'. Veel militairen zien homoseksuelen als mannen die met elkaar vrijen (58%) en mannen die verliefd zijn op elkaar (72%). Associaties met het benaderen van niet-homoseksuele mannen speelt voor 44% van de militairen een rol. Ook de inversie-hypothese, de homoseksueel is een vrouwelijke man, wordt op grote schaal onderschreven. Van de militairen ziet 44% homoseksuelen als mannen die zich vrouwelijk gedragen, 34% ziet ze als slappe en verwijfde figuren.

Wordt de krijgsmacht verdeeld in militairen met een hoge, een gemiddelde en een lage score op de stereotypering-schaal, dan omvatten deze groepen respectievelijk 49%, 36% en 15% van de leden van de krijgsmacht.⁸ Bij 85% van de militairen vindt stereotypering over homoseksuelen in termen van seksueel en vrouwelijk gedrag in meer of minder sterke mate plaats.

De samenhang tussen stereotypering en anti-homoseksuele reactie enerzijds en terughoudendheid ten opzichte van homoseksuele militairen anderzijds is sterk (respectievelijk $r=.52$ en $.57$). Militairen met een sterke anti-homoseksuele reactie, en militairen met een stereotypering waarin seksualiteit en vrouwelijkheid een prominente rol spelen, willen met homoseksuele militairen weinig van doen hebben. Ook is er een redelijke samenhang tussen stereotypering en anti-homoseksuele reactie ($r=.41$). Militairen met stereotypering zoals hierboven besproken neigen tot een anti-homoseksuele reactie.

6. Bespreking

Mannelijke militairen zijn terughoudend ten opzichte van mannelijke homoseksuele militairen. Uit de resultaten blijkt dat ongeveer tweederde van de militairen homoseksuele collega's in meer of mindere mate op afstand wenst te houden. Deze terughoudendheid ten opzichte van homoseksuele militairen komt onder alle groepen en krijgsmachtdelen voor. Homoseksuele militairen bevinden zich derhalve in een geïsoleerde positie.

Een vergelijking tussen homoseksuele en allochtone militairen bevestigt deze geïsoleerde positie. De terughoudendheid ten opzichte van homoseksuelen is sterker dan ten opzichte van allochtone militairen; er is sprake van een hiërarchie in terughoudendheid waarin homoseksuelen hoog staan.

Uit het onderzoek blijkt dat terughoudendheid tegenover homoseksuele militairen in belangrijke mate wordt bepaald door stereotypering van homoseksuelen als seksueel en vrouwelijk, en door anti-homoseksualiteit. Naarmate de stereotypering van militairen over homoseksuelen meer in het licht staat van seksualiteit en vrouwelijkheid zijn zij eerder bang door hen seksueel benaderd of seksueel aantrekkelijk gevonden te worden. Stereotypering in termen van seksualiteit staat in het teken van ongewenste intimiteit. Er bestaat de vrees dat homoseksuele mannen in hun toenaderingsgedrag geen verschil zullen maken tussen homoseksuele en

hetereoseksuele mannen. Dit vermeende toenaderingsgedrag verwacht, waarop agressief wordt gereageerd.

Herek (1984) omschrijft een dergelijke houding als een symbolische uitdrukking van de vrees dat waarden als heteroseksueel en mannelijk worden aangetast, waarden die uitdrukken hoe men zelf wil zijn. Dat homoseksuele militairen door militairen die dergelijke stereotypen hanteren en anti-homoseksuele reacties hebben, op afstand worden gehouden, ligt voor de hand. Bij deze stereotypen en reacties is terughoudendheid functioneel: onaangename ervaringen worden zo vermeden. Zeker in situaties waar men risico's aanzienlijk acht, zoals het delen van slaapruijnte, het worden onderzocht door een homoseksuele arts, enzovoorts. Dit zijn situaties die zich makkelijk laten 'seksualiseren'. De hiërarchie in terughoudendheid illustreert dit, het verschil tussen homoseksuelen en alloctonen is het grootst bij bezoek aan een arts.

Opvattingen over homoseksuelen binnen de krijgsmacht verschillen weinig van de opvattingen van de Nederlandse bevolking, zo is in deze studie vastgesteld. Enige reserve dient echter in acht genomen te worden. De vergelijking tussen de krijgsmacht en de Nederlandse bevolking had uitsluitend betrekking op mannen en was alleen mogelijk wat betreft het toekennen van algemene rechten.

Ten aanzien van het toekennen van formele rechten blijkt men tolerant tegenover homoseksuelen. Hieruit zou men kunnen concluderen dat er in het algemeen een besef bestaat dat homoseksuelen niet negatief mogen worden bejegend. Tolerantie is echter aanzienlijk geringer wanneer het handelt om de omgang met homoseksuelen in de nabije omgeving. Blijkens de gegevens bevindt het merendeel van de leden van de krijgsmacht zich tussen tolerantie van homoseksuelen op maatschappelijk niveau en terughoudendheid in de directe omgang. Hun houding laat zich daarom het beste omschrijven als 'tolerant maar terughoudend'.

Hoe is dit verschijnsel te verklaren? Het lijkt er op dat aan homoseksuelen uitsluitend rechten worden toegekend die weinig te maken hebben met nabijheid van en persoonlijk contact met homoseksuelen. Zodra homoseksuelen in de directe leefomgeving verschijnen, bij voorbeeld omdat met hen moet worden samengewerkt, dan worden homoseksuelen afgeweerd en de aan hen toegekende ruimte aanzienlijk beperkt. Ook de inventarisaties van het CADH (Centrum Anti-Discriminatie Homoseksualiteit) laten zien dat integratie op het niveau van alledaagse omgang te wensen overlaat (Van der Veen en Dercksen 1990; Van der Veen 1992).

Dit wil echter niet zeggen dat tolerantie in de zin van het toekennen van rechten onbelangrijk is, het is de eerste fase van beëindiging van negatieve bejegening. Deze eerste fase ligt op maatschappelijk niveau, bij voorbeeld in de vorm van juridische rechten, daarop volgende stappen liggen op het niveau van sociale omgang en persoonlijke gevoelens (Van Stolk 1991). Tolerantie op juridisch niveau gaat vooraf aan acceptatie op sociaal niveau. Tolerantie op maatschappelijk niveau is

te beschouwen als een voorwaarde voor verdere aandacht voor terughoudendheid ten opzichte van homoseksuelen, hetzij in de vorm van onderzoek, hetzij in de vorm van beleid. Omdat emancipatie op algemeen maatschappelijk niveau in redelijke mate is voltooid, zal verder onderzoek zich bij voorkeur moeten richten op terughoudendheid op sociaal en persoonlijk niveau.

Noten

1. Andere onderdelen waren een kwalitatief onderzoek onder homoseksuele militairen, een kwalitatief onderzoek onder lesbische militairen en een kwantitatief survey onder vrouwelijke militairen. Zie Ketting en Soesbeek (1992).

2. Zie bij voorbeeld De Boer *et al.*, 1973.

3. De schaalbreedte varieert tussen 1 (minimale terughoudendheid) en 5 (maximale terughoudendheid). De groepen zijn gevormd door de schaal te trichotomiseren op de schaalwaarden kleiner dan 2.5, tussen de 2.5 en kleiner dan 3.5, en 3.5 en hoger. Aldus worden groepen gecreëerd met een lage, matige en hoge score op de schaal voor terughoudendheid. Vervolgens zijn respondenten op grond van hun gemiddelde schaalscore bij een van de groepen ingedeeld.

4. Militairen met een gemiddelde score zijn gerekend tot de militairen die terughoudend zijn tegenover homoseksuele militairen. De gemiddelde scoorders zijn militairen die ofwel een aantal malen hebben aangegeven de omgang met homoseksuele militairen te willen vermijden, ofwel veelvuldig hebben gescoord op de middelste antwoordcategorie 'eens noch oneens'. In het eerste geval houdt men homoseksuele militairen regelmatig op afstand, in het tweede geval sluit men de mogelijkheid tot terughoudendheid allerm minst uit. In beide gevallen wordt niet ondubbelzinnig afstand genomen van terughoudendheid ten opzichte van homoseksuele militairen.

5. Om de samenhang tussen terughoudendheid en krijgsmachtdeel weer te geven is gebruik gemaakt van een *étacoëfficiënt*, voor de overige samenhangen van Pearson correlaties.

6. Overeenkomstig de SCP-analyse zijn 'weet niet' scores uitgesloten.

7. Voor een verantwoording van deze indeling zie de noten 3 en 4.

8. Voor een verantwoording van deze indeling zie de noten 3 en 4.

Literatuur

- Aandewiel, J., *et al.* (1985), *Politie en homoseksualiteit*. Publicatiereeks Homostudies Utrecht 6, Utrecht.
- Angenent, W.J. (1990), De macho/mietje-mythe. Mannelijkheidscultuur en macho/mietje cultus. *Maatschappij & Krijgsmacht*, juni, 21-24.
- Benistant, S.J.H., & C.J. Thuijsman (1990), *Beleidsplan homosexualiteit in de KM*. Den Haag.
- Bérubé, A.C. (1990), *Coming out under fire. The history of gay men and women in World War Two*. New York.
- De Boer, J., *et al.* (1973), *Meningen over homoseksualiteit. Een onderzoek naar problemen voor homoseksuelen in de beroepssituatie*. Amsterdam.
- Bogardus, E. (1925), Measuring social distance. *Journal of Applied Sociology*, 9, 299-308.
- Bovenkerk, F. (1978), Rasdiscriminatie in Nederland. In F. Bovenkerk (red.), *Omdat zij anders zijn. Patronen van rasdiscriminatie in Nederland*. Meppel/Amsterdam, 9-30.

- Bullinga, M. (1984), *Het leger maakt een man van je. Homoseksualiteit, disciplineren en seksueel geweld*. Amsterdam.
- Chauney, jr. G. (1984), Christian brotherhood or sexual perversion? Homosexual identities and the construction of sexual boundaries in the World War I era. In M.B. Duberman et al. (red.), *Hidden from history. Reclaiming the gay and lesbian past*. New York, 129-140.
- Chauney, jr. G. (1989), Mietjes, buikschuivers en christenbroeders. Kulturele interpretaties van seksualiteit rond de eerste wereldoorlog. In M. Duyves et al. (red.), *Onder mannen, onder vrouwen. Studies van homosociale emancipatie*. Amsterdam, 92-103.
- Davies, C. (1982), Sexual taboos and social boundaries. *American Journal of Sociology*, 3, 1032-1063.
- Essed, P. (1984), *Alledaags racisme*. Amsterdam.
- Fishbein, M., & I. Ajzen (1975), *Belief, attitude, intention and behavior. An introduction to theory and research*. Reading, Massachusetts.
- Gilbert, A.N. (1976), Buggery and the British Navy. *Journal of Social History*, 10, 72-98.
- Hagendoorn, L. (1986), De etnische hiërarchie. Terughoudendheid ten opzichte van etnische minderheden. *Nederlands Tijdschrift voor de Psychologie*, 41, 120-133.
- Hagendoorn, L., & J. Hraba (1987), Social distance toward Holland's minorities. Discrimination against and among ethnic outgroups. *Ethnic and Racial Studies*, 3, 317-333.
- Hagendoorn, L., & J. Hraba (1989), Foreign, different, deviant, seclusive and working class. Anchors to an ethnic hierarchy in The Netherlands. *Ethnic and Racial Studies*, 4, 441-467.
- Halman, L. (1991), *Waarden in de Westerse Wereld. Een internationale exploratie van waarden in de Westerse samenleving*. Tilburg.
- Harris, S.E. (1991), Military politics regarding homosexual behavior. An international survey. *Journal of Homosexuality*, 21, 67-74.
- Hekma, G. (1989), Een sodomitische dieventroep. Homoseksuele zedendelicten voor de Haarlemse krijgsraad in de negentiende eeuw. In G. Hekma et al. (red.), *Goed verkeerd. Een geschiedenis van homoseksuele mannen en vrouwen in Nederland*. Amsterdam, 49-62.
- Hekma, G. (1991), Homosexual behavior in the nineteenth-century Dutch army. *Journal of the History of Sexuality*, 2, 266-288.
- Herek, G.M. (1984), Beyond 'homophobia'. A social psychological perspective on attitudes toward lesbians and gay men. *Journal of Homosexuality*, 1/2, 1-21.
- Hudson, W.W., & W.A. Ricketts (1980), A strategy for the measurement of homophobia. *Journal of Homosexuality*, 5, 357-372.
- Ketting, E., & K. Soesbeek (red.) (1992), *Homoseksualiteit & Krijgsmacht. Een onderzoek naar geneigdheid en praktijk van discriminatie op grond van seksuele voorkeur binnen de Nederlandse Krijgsmacht*. Delft.
- Mcquire, W.J. (1985), Attitudes and attitude changes. In G. Lindzey & E. Aronson (red.), *Handbook of social psychology. Volume II. Special fields and applications*. New York, 233-346.
- Odiijk, F. van (1988/89), *Tolerantie tot een bepaalde grens. Homoseksuele vrouwen en mannen bij de gemeente Amsterdam*. Utrecht.
- Second ILGA Pink Book (1988), *A global view of lesbian and gay liberation and oppression*. Publicatiereeks Homostudies Utrecht 12, Utrecht.
- Stolk, B. van (1991), *Eigenwaarde als groepsbelang. Sociologische studies naar de dynamiek van zelfwaardering*. Amsterdam.
- Tielman, R., et al. (1990), *Homoseksualiteit in het onderwijs. De positie en ervaringen van*

lesbische vrouwen en homoseksuele mannen in het onderwijs. Utrecht.

- Veen, E. van der (1992), *De nieuwe mode*. In A. Dercksen *et al.* (red.), *Tolerantie onder NAP. 20 Essays over homoseksualiteit voor Rob Tielman*. Publicatiereeks Homostudies Utrecht 20, Utrecht, 197-207.
- Veen, E. van der, & A. Dercksen (1990), *Onderzoeksverslag Deel I. Onderzoeksverslag van de afdeling Documentatie en Onderzoek*. Amsterdam/Utrecht.
- Vennix, P. (1989), *Seks en sekse. Verschillen in betekenisgeving tussen vrouwen en mannen*. Delft.
- Williams, C.J., & M.S. Weinberg (1971), *Homosexuals and the military. A study of less than honorable discharge*. New York.